

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ КРИТЕРІЇВ ТА ПОКАЗНИКІВ СФОРМОВАНOSTІ ДІЛОВИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті проаналізовано сутнісні характеристики критеріїв та показників сформованості ділових якостей майбутніх фахівців економічного профілю.

Ключові слова: ділові якості, майбутні фахівці економічного профілю, критерії, показники.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю удосконалення діагностики ділових якостей майбутніх фахівців економічного профілю.

Метою цієї роботи є теоретичний аналіз критеріїв та показників сформованості ділових якостей майбутніх фахівців економічного профілю у психолого-педагогічній літературі.

Аналіз психолого-педагогічної літератури (І.Н. Герчикова, П. Дракер, Г.М. Дроздова, Й.С. Завадський, І.В. Іванова та ін.) засвідчив, що формування ділових якостей майбутніх фахівців економічного профілю є досить складним, динамічним та різнорівневим процесом, тому на сьогодні відсутня єдина теоретична та методологічна база досліджуваної проблеми. Загальновідомо, що дослідження будь-якого педагогічного феномена ґрунтується не тільки на виявленні показників його сформованості, а й на розробці й обґрунтуванні критеріїв, за допомогою яких діагностується дана сформованість.

Критерій (Kriterion (грецьк.) – засіб для судження, мірило) є ознакою, за допомогою якої оцінюється визначення або класифікація певного об'єкта дослідження. Критерії виступають еталоном оцінки під час характеристики сутності певної категорії, поняття, процесу або явища. За допомогою критерію виражається не тільки норма оцінки. Він є ідеальним еталоном, що має вищий, більш досконалий рівень процесу або явища, що досліджується. Якщо йдеться про систему критеріїв, то вона повинна повністю відображати сутність поняття, що досліджується, враховувати фактори динамічного розвитку особистості майбутнього фахівця економічного профілю, аналізувати всі його властивості. Кожен критерій має бути придатним для здійснення діагностування, надавати можливість дослідити особистість на всіх рівнях сформованості в неї ділових якостей, проаналізувати взаємодію всіх структурних компонентів ділових якостей особистості майбутнього фахівця економічного профілю.

Критерій, на думку М. Монахова, є сукупністю основних показників, що розкривають норму, вищий рівень розвитку відповідної якості. Отже, будучи компонентом критерію, показник є конкретним і типовим проявом однієї із суттєвих сторін, на підставі якого можна "визнати" наявність якості, судити про рівень її розвитку. Критерієм вважається ознака, на підставі якої можна здійснювати оцінку певних педагогічних явищ. Під критеріями сформованості ділових якостей майбутніх економістів ми вважаємо теоретично розроблені характеристики рівнів їх сформованості, що надають певні уявлення про наявність даних якостей у особистості. Успішність процесу формування ділових якостей у майбутніх фахівців залежить від своєчасного отримання та аналізу інформації про результати педагогічної роботи. Їх об'єктивність визначається як рівнем психолого-педагогічної обґрунтованості критеріїв та показників оцінювання, так і адекватністю застосованих діагностуючих засобів.

На думку дослідників, критерії оцінки ефективності професійної діяльності, зокрема сформованості ділових якостей майбутніх фахівців економічного профілю, умовно можна об'єднати у дві групи. До першої з них належать такі:

1) знання особливостей економічної діяльності та управлінської праці (для менеджерів-економістів), а також процесів управління;

2) здатність майбутнього фахівця економічного профілю мислити масштабно та перспективно;

3) уміння вирішувати нестандартні проблеми, пов'язані з професійною діяльністю майбутнього економіста;

4) знання функціональних та посадових обов'язків фахівця економічного профілю, способів досягнення поставлених цілей та підвищення ефективності діяльності підприємства;

5) уміння користуватися сучасними інформаційними технологіями й засобами комунікації, необхідними для успішного виконання професійних обов'язків.

Друга група критеріїв містить:

1) уміння працювати зі співробітниками;

2) уміння встановлювати та підтримувати зовнішні зв'язки;

3) здатність до самооцінки;

4) уміння доходити правильних висновків та постійно підвищувати свою кваліфікацію, набувати нових знань, умінь та навичок [6: 255].

Отже, формування ділових якостей майбутніх фахівців економічного профілю має здійснюватися відповідно до особливостей його професійної діяльності.

В.А. Поляков вважає, що критеріями сформованості ділових якостей майбутніх фахівців економічного профілю мають бути:

1) володіння спеціальними знаннями та навичками у своїй предметній діяльності;

2) володіння інформацією, вміння її збирати, структурувати та правильно використовувати;

3) знання своїх колег, організація своєї комунікативної мережі, тобто завоювання собі відповідної репутації, підтримка відносин з колегами, потенційними роботодавцями, клієнтами та замовниками;

4) володіння основами менеджменту та самоменеджменту, тобто вміння організувати як роботу інших, так і свою;

5) володіння мистецтвом ділового спілкування, знання особливостей та правил етикету в своєму професійному середовищі [5: 82].

Випускник вищого навчального закладу економічного профілю повинен бути підготовленим до виконання певних професійних функцій відповідно до тих посад, які він може займати, тобто здійснювати типові види діяльності та типові для даної функції завдання професійної діяльності. Для виконання кожного завдання фахівець повинен володіти певною системою умінь, необхідних для розв'язування цих типових завдань професійної діяльності.

На думку І.В. Іванової, ними мають бути: компетентність; організаторські здібності з такими показниками: уміння оцінити ситуацію; своєчасно прийняти рішення; спрямувати, координувати та контролювати діяльність підлеглих; підтримувати дисципліну. До особистісних якостей, необхідних для ефективного виконання професійних обов'язків майбутнім фахівцем економічного профілю, вчена також відносить: а) вольові якості з такими показниками їх сформованості: ініціативність, сміливість, цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, витримка; б) морально-психологічні якості з такими показниками: правдивість, скромність; принциповість, чесність, порядність, розвинуте почуття обов'язку та відповідальності; справедливість, доброзичливість, повага; здатність до співпереживання, доброта, тактовність; об'єктивність, сприйняття критики; терпимість та ввічливість; почуття гумору; комунікабельність, уміння слухати та чути; в) вимоги до здоров'я та способу життя з такими показниками їх сформованості, як відсутність шкідливих звичок та значних вад мови; висока працездатність; стресовитривалість [4: 23].

До основних критеріїв сформованості ділових якостей майбутніх фахівців економічного профілю Є.М.Борисова відносить: інтелектуальний з показниками: компетентність, аналітичність мислення; особистісний з показниками: лідерство, стійкість до

фрустрацій, активність, ділова спрямованість; динамічний з показниками: сила та лабільність нервових процесів [1].

Аналіз думок зарубіжних учених щодо критеріїв сформованості ділових якостей засвідчив, що американські вчені [8: 185] вважають показниками сформованості ділових якостей майбутніх фахівців економічного профілю такі: перспективність, комунікабельність, цілісність характеру, розвиненість розуму, чесність, логічність, техноозброєність, широту пізнання, лідерство, ораторські здібності, уміння приймати рішення, твердість, уміння зосереджуватися, уміння виховувати, почуття гумору, здатність делегувати владу, уміння та бажання слухати, об'єктивність.

На думку інших американських авторів, у фахівців економічного профілю мають бути сформовані такі ділові якості, як рішучість, розсудливість, здатність до рефлексії, лідерство, ініціативність, уміння ризикувати, стресовитривалість, розвинена уява, чутливість, наполегливість.

Серед критеріїв та показників сформованості ділових якостей майбутніх фахівців економічного профілю Фредерік Тейлор виділяє: наявність розумності, освіченості, спеціальних і технічних знань, фізичної спритності та сили, тактовності, енергійності, рішучості, чесності, розсудливості та здорового глузду, а також міцного здоров'я [7: 184].

Досліджуючи професійну діяльність фахівців економічного профілю зі спеціальності “менеджмент організацій”, Й. С. Завадський виокремлює такі критерії:

- 1) стиль життя – відданість справі, здатність відсторонитись від домашніх турбот;
- 2) характерні якості людини – обачність;
- 3) критерії професійної компетенції – тенденція вузької спеціалізації та універсальних знань;
- 4) форма ділових відносин – контакти переважно формальні;
- 5) процес прийняття рішень – зверху вниз швидко; а знизу вверх повільно, за ієрархічною структурою;
- 6) ритм, характер і організація трудової діяльності – працюють не завжди швидко в загальних та індивідуальних приміщеннях, на відміну від США, де в індивідуальних приміщеннях працюють швидко, захоплено;
- 7) характер ділових взаємовідносин – незалежні, формальні;
- 8) розв'язування ділових конфліктів – особисті взаємовідносини, судові розгляди для захисту своїх позицій;
- 9) характер проведення інновацій – революційним шляхом з підготовленою інформаційною базою;
- 10) вимоги до просування – висока кваліфікація, добрі знання конкретного підприємства, іноді протекціонізм [3: 109].

Вченими Інституту діагностики менеджменту (м. Гамбург) розроблені такі критерії та показники сформованості менеджера як фахівця:

- 1) розумові здібності: здатність давати оцінку, творче, комплексне, системне, аналітичне мислення;
- 2) ставлення до оточуючих: контактність, комунікабельність, сила переконання, наполегливість, уміння співпрацювати, здатність працювати у команді;
- 3) особисті риси: інтереси, мотивація, прагнення до успіху, гнучкість, товарицькість, надійність;
- 4) ставлення до праці: здатність приймати навантаження, ініціатива під час прийняття рішень, здатність до планування, організованість [8: 185].

Досліджуючи професійну діяльність менеджерів-економістів, Г.М. Дроздова пропонує оцінювати професійну діяльність фахівця економічного профілю, зокрема сформованість його ділових якостей, за такими критеріями:

- 1) уміння на професійному рівні управляти певним підрозділом підприємства;
- 2) самостійність прийняття правильних рішень в економічній галузі;

- 3) уміння виявити основні тенденції та перспективи розвитку конкретних ринків і використати отримані результати у своїй професійній діяльності;
- 4) уміння проаналізувати діяльність підприємства;
- 5) уміння розробити стратегію підприємства та спланувати її впровадження;
- 6) уміння оптимізувати організаційну структуру управління певною діяльністю підприємства;
- 7) брати участь у розробці договорів купівлі – продажу;
- 8) формувати й підтверджувати ціни та умови поставок у договорі;
- 9) уміння здійснювати пошукову роботу, збір та систематизацію потрібної для професійної діяльності інформації та ін. [2: 15].

На думку вчених, основними чинниками, що визначають професійну спрямованість підготовки майбутніх фахівців економічного профілю є: 1) зміст професійної діяльності та конкретних дій економіста; 2) повнота предметної галузі професійної підготовки фахівця; 3) предметна структура професійних наукових знань; 4) інваріантно-особистісний чинник, тобто диференціація змісту професійної підготовки майбутнього фахівця економічного профілю. Інваріантний (*invariantis (лат.)* – незмінний) – показник незмінних величин, співвідношень, властивостей тощо, які не піддаються змінам відносно змінних перетворень, що пов'язані з ними.

Ураховуючи вищесказане, зазначимо, що майбутніх фахівців економічного профілю необхідно залучати до таких видів діяльності, які сприятимуть формуванню в них ділових якостей, оскільки дані якості проявляються в професійних знаннях, вміннях та навичках.

Таким чином, на підставі аналізу різнобічних підходів щодо вирішення досліджуваної проблеми, ми дійшли висновку, що сформованість ділових якостей майбутніх фахівців економічного профілю доцільно характеризувати за такими критеріями з їх показниками: інтелектуальний: наявність міцних знань з економіки; розвинутість уявлень про сутність економічної діяльності; здатність особистості майбутнього фахівця з економіки до економічного мислення; наявність професійної свідомості майбутнього економіста; здатність особистості до знаходження найкоротшого шляху для досягнення поставленої мети; уміння кваліфіковано проаналізувати ситуацію, що виникла у процесі професійної діяльності; здатність до знаходження резервних варіантів вирішення ситуації, що виникла, та вибору з них найбільш ефективного; емоційний, з такими його показниками: наявність у майбутнього економіста толерантного ставлення до оточуючих його ділових партнерів, підлеглих, клієнтів організації; наявність емоційної усталеності та рівноваги; здатність знайти оптимальне розв'язання конфліктної ситуації, яка може виникнути у професійній діяльності; наявність самокритичності відносно оцінювання результатів своєї професійної діяльності; мотиваційний з такими показниками: потреба особистості майбутнього економіста реалізувати себе як фахівця; потреба у міжособистісному спілкуванні з діловими партнерами, клієнтами, співробітниками; потреба у наявності ділових взаємовідносин; потреба у підприємницькій діяльності; поведінковий з показниками: наявність ділової поведінки під час ділових переговорів, угод; наявність активного ділового життя майбутнього економіста; здатність до оперативного прийняття самостійних та обґрунтованих рішень та забезпечення їх послідовного виконання; здатність до своєчасного вживання заходів, потрібних для розв'язання певної проблеми; здатність до чіткої постановки завдань, пов'язаних із професійною діяльністю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борисова Е.М., Логинова Г.П., Мдивани М.О. Диагностика управленческих способностей // Вопросы психологии. – 1997. – № 2. – С. 112 – 121.
2. Дроздова Г.М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства: навчальний посібник. – Київ: ЦУЛ, 2002. – 172 с.
3. Завадский И.С. Менеджмент: Management. – У 3 т. – Т.1. – 3 вид., доп. – К.: Вид-во Європ. ун-ту. – 2001. – 542 с.

4. Иванова І.В. Менеджер – професійний керівник: Навч. посіб. – К.: Київський нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 107 с.
5. Поляков В.А. Технология карьеры: Практическое руководство. – М.: Дело АТД, 1995. – 128 с.
6. Шегда А.В. Основы менеджмента: Учебное пособие. – К.: Товариство “Знання”, КОО, 1998. – 512 с.
7. Taylor, F.W. The Principles of Scientific Management, Harper, New York, 1997.
8. The Oxford English Dictionary. L., 1983, Vol. VI, p. 106.

Шахматова Т.В.

*ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КРИТЕРИЕВ И ПОКАЗАТЕЛЕЙ СФОРМИРОВАННОСТИ
ДЕЛОВЫХ КАЧЕСТВ У БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ*

В статье проанализированы существенные характеристики критериев и показателей формирования деловых качеств будущих специалистов экономического профиля.

Ключевые слова: деловые качества, будущие специалисты экономического профиля, критерии, показатели.

Shahmatova T.V.

*THEORETICAL ANALYSIS OF CRITERIA AND INDICATORS OF FORMATION
OF PROFESSIONAL ABILITIES IN THE FUTURE THE ECONOMIC PROFILE*

The criteria and levels of the development of business skills of the future specialist with economical profile are characterized in this article.

Key words: business skills, the future specialist with economical profile, the criteria, the levels.